

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî
Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Hazırlayan
Prof. Dr. Ahmet Kartal

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî

Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Yayına Hazırlayan
Ahmet Kartal

Koordinatör
Derya Aydın

Grafik Uygulama
Sercan Arslan

Mizampaj
Çelebi Şenel

1. Baskı, 2014 İstanbul

Baskı Cilt

Ofis Yayın Matbaacılık, Güven Sanayi Sitesi, B Blok
No: 386 Tel: (0212) 576 47 15
Topkapı/İSTANBUL

Sertifika No: 19492

Yapım
DOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
Bab-ı Ali Yokuşu, Cermal Nadir Sk. B.Milas Han
No: 24/114 Sirkeci/İstanbul Tel: (0212) 520 27 19

Doç. Dr. Ahmet AK

1963 tarihinde K. Maraş'ın Pazarcık ilçesinde doğdu. İlk ve Orta Öğrenimini Pazarcık'ta tamamladı. 1983 yılında ODTÜ Kahramanmaraş Meslek Yüksek Okulu Elektrik Bölümü'nden, 1990 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1993-2000 ve 2006-2009 yılları arasında İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak görev yaptı.

1996 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Şehristani'nin el-Milel ve'n-Nihal'inde İslam Mezheplerinin Tasnifi" isimli teziyle Yüksek Lisans'ını, 2006 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Maturidi Kaynaklarda Maturidi ve Maturidilik" isimli teziyle Doktorasını tamamladı. 2009 yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı'nda Yardımcı Doçent olarak göreve başladı. 2011 yılında Doçent oldu. 17.03.2011-17.01.2012 tarihleri arasında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Dekan Yardımcısı olarak görev yaptı. Halen aynı üniversitede Öğretim Üyeliğinin yanı sıra İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı, Fakülte Kurulu ve Fakülte Yönetim Kurulu üyelikleri gibi idari görevleri yürütmektedir. "Büyük Türk Âlimi Maturidi ve Maturidilik", (İst. 2008), "Selçuklular Döneminde Maturidilik" (Ank. 2009) gibi basılmış eserlerinin yanı sıra "Mezheplerin Tasnifi" ve "Maturidilik" gibi konularda çok sayıda makalesi vardır. İngilizce ve Arapça bilmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır.

İmâm Mâturîdî'nin Hayatı Eserleri ve Görüşleri¹

GİRİŞ

Günümüzde daha çok Ehl-i Sünnet'in iki büyük imamından birisi olarak bilinen İmâm Mâturîdî, aynı zamanda Hanefî bir fakih² ve büyük bir müfessirdir.³ Bu itibarla o, en önde gelen İslam âlimlerinden birisi kabul edilmektedir.⁴ Ayrıca o, büyük bir Türk âlimidir ve Türklerin kahir ekseriyetinin itikattaki imamıdır. Bundan dolayı Türklerin İslam anlayışının şekillenmesinde İmâm Mâturîdî'nin önemli bir yeri vardır. Ancak onun hayatını ve görüşlerini ele almadan önce yaşadığı dönemin kısa bir değerlendirmesinin faydalı olacağını düşünüyoruz.

Mâturîdî'nin Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış

Ebû Mansûr el-Mûturîdî, Samaniler döneminde (261/875–389/999) Semerkant'ta yaşamıştır. Onun yaşadığı dönemi huzur ve kargaşa bakımından ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, huzur ve sükûnun hâkim olduğu dönem olup, bu süre, III/IX. asrın ikinci yarısını kapsamaktadır. Nitekim

kaynaklarda Semerkant, IV/X. asrın başlarına kadar uzun süre huzur ve sükûnun hâkim olduğu bir ilim merkezi olarak gösterilmektedir⁵ Hatta o dönemde, Semerkant ve Buhara, ilim, kültür ve sanatta, hilafet merkezi olan Bağdat'ı gölgede bırakmıştı⁶. Zira o zaman Semerkant'ta, istikrarlı ve güvenli bir yönetim bulunmaktaydı⁷. Her türlü ilmi ve ticari girişimler devlet tarafından teşvik edilip desteklendiğinden dolayı, ekonomi, askeri ve ilmi alanda önemli gelişmeler kaydedildi. Bunun sonucunda değişik düşünce ekolleri ortaya çıktı ve birbirleri arasında rekabet başladı⁸. Nitekim o dönemde Semerkant, Manheizm/Seneviye'nin riyaset merkezi ve resmi toplantılarının yapıldığı bir şehir idi⁹ ve aynı zamanda orada Mutezile ve Kerrâmî'lerin ders okuttukları on yedi tane medrese bulunmaktaydı. Mâturîdî ve Hâkim es-Semerkandî gibi Hanefî âlimler de çeşitli eğitim kurumlarında ders okutuyorlardı. Şehirde farklı anlayışa sahip âlimler zaman zaman bir araya gelirler ve aralarında ilmi tartışmalar yaparlardı.¹⁰

Zamanın ve şartların elverişli olduğu ve rekabet ortamında iyi bir öğrenim gören Maturîdî, araştırmacı ve sorgulayıcı kimliğiyle öğrenciliğinden itibaren Semerkant âlimleri arasında öne çıkmış ve kendisini kabul ettirmiştir. Şii âlimlerle girdiği tartışmayı kazanarak elde ettiği güvenle ve olağanüstü gayretiyle, Ebû Hanîfe'nin görüşlerini Semerkant'da sistemleştirmiş ve yaymaya çalışmıştır.

Mâturîdî'nin yaşadığı dönemin ikinci kısmına, birinci kısmın aksine kargaşa ve husursuzluk hâkim olmuştur. Bu süre IV/X. asrın neredeyse tamamını kapsamaktadır. IV/X. asrın başında, Samaniler, bir taraftan Bâtîni ve Karmatî hareketlerle uğraşmak zorunda kalmış, diğer taraftan ise, aynı tarihlerde kurulan Şii Fâtımî devleti ve Büveyhî hanedanlığının siyasi baskısı altında kalmıştır. Ayrıca taht kavgaları da bunda önemli rol oynamıştır. Nitekim Emir İsmail b. Ahmet'ten sonra başa geçen Ahmed b. İsmail 301/913 yılında Türk askerleri tarafından öldürülünce yerine oğlu Ebû'l-Hasan II. Nasr b. Ahmed getirildi.¹¹ II. Nasr henüz sekiz yaşında olduğu için Buhara dışında yaşayan bütün halk Samanilerin en yaşlısı olan Semerkant valisi İshak b. Ahmet'in başa geçmesini istedi. İshak da bundan yararlanarak Samani emiri olmak için Nasr'a karşı savaştı. Samani veziri Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Ceyhânî ve ordu II. Nasr'ı desteklediği için İshak başarısız oldu.¹² Semerkant'ta, bu hadiseden başka,

310/922'de, 318/930'da, 331/942'de, 335/946'da ve 380/990'dan sonra irili ufaklı pek çok olay olmuştur.¹³

IV/IX. asrın başlarına kadar tamamen Ebû Hanîfe'nin savunduğu Sünnî akideyi destekleyen Samaniler, daha sonra siyasi otoritenin zaafa uğramaması ve benimsedikleri mezhebi desteklemek amacıyla değişik düşünce ve akımlara karşı çıkarak fikir özgürlüğünü kısıtlamıştır. Hatta bu kısıtlama Mâturîdî'nin de içinde bulunduğu insanların dışlanmasına sebep olmuştur. Sonuçta Samaniler, Hadis Taraftarlarının zihniyetine yakın duran Hanefileri destekleyerek onların dışındaki görüş ve anlayışları engellemeye çalışmışlardır. Bu arada Şiiler ile diğer mezhep ve akımlara karşı Sünnileri savunan ve bu konuda önemli başarı kazanan Mâturîdî'nin fikirleri büyük oranda devam etti. Fakat Mâturîdî, irca ve imamet gibi konularda görüşlerinden dolayı ihmal edildi. Bunun sonucunda Samaniler hicri 300'lerden sonra akıl yürütmeyi ve düşünmeyi esas alan Ehl-i Rey'den uzaklaştılar.

Samaniler son dönemlerinde bir takım haksız uygulamalarda bulunmuşlar ve onların bu tavırları âlimlerin, halkın ve ileri gelen zevatın tepkisini çekmiştir. Nitekim samani emirleri Karahanlılar ve Gazneliler ile savaşmak için âlimlerin halkı teşvik etmelerini istemişler; fakat bazı âlimler açıkça aksi yönde fetva vermişlerdir.¹⁴

İsmi ve Künyesi

İmâm Mâturîdî'nin asıl adı Muhammed b. Muhammed b. Mahmud'dur. Künyesi Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâturîdî es-Semerkandî'dir.¹⁵ Bununla birlikte o daha çok İmâm Mâturîdî ve Ebû Mansûr Mâturîdî olarak bilinir.

Doğum Yeri

Ebû Mansûr el-Mâturîdî, bugün Özbekistan'ın sınırları içerisinde bulunan Semerkant şehrinin Mâturîd köyünde doğmuştur. Doğduğu yere nispetle el-Mâturîdî ismiyle meşhur olmuştur. Onun ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, Muhammed b. Mukâtil (248/862)'e öğrencilik yaptığı göz önünde bulundurulduğunda, onun III/IX. asrın ortalarına doğru 240/854 civarında doğduğu söylenebilir.

4. Nesebi

Sem'ânî¹⁶ ve Zebîdî¹⁷ İmâm Mâturîdî'nin Arap asıllı olduğunu iddia etse de bu doğru değildir. Zira ilk kaynaklarda İmâm Mâturîdî'nin Arap olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Sem'ânî ve

Zebîdî'nin iddia ettikleri gibi Mâturîdî, Ebû Eyyüb el-Ensârî (r.a.)'ın soyundan gelmiş olsaydı, Arap geleneğinde soy kütüğüne büyük önem verildiğinden İmâm Mâturîdî'nin soyu mutlaka bir sahabeye kadar uzatılır ve kaydedilirdi. Oysa onun nesebi kaynaklarda dedesinden ileriye götürülemez. O halde Sem'ânî ve Zebîdî'nin iddaları büyük ihtimalle İmâm Mâturîdî'nin kızının soyundan gelen kadı Ebû'l-Hasan'ın, baba tarafından soyunun sahâbi Ebû Eyyüb el-Ensârî (r.a.)'a dayanmasından kaynaklanmaktadır. Keza *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eserinde ilk etapta kolay anlaşılmayan bazı yerlerin bulunması, ifadelerinin yer yer Türkçe cümle yapısına benzemesi ve mensuplarının çoğunun Türk olması gibi hususlar onun Türk olduğuna işaret etmektedir.¹⁸

Vefatı

Ebû Mansûr el-Mâturîdî, 333/944 tarihinde Semerkant'ta vefat etmiştir. Yaklaşık 100 şene yaşayan İmâm Mâturîdî, Semerkant'ın meşhur Câkerdize Mezarlığı'na defnedilmiştir. O, hayatı boyunca ilimle meşgul olmuş ve vefat ettiğinde geride birçok eser ve öğrenci bırakmıştır. Zamanın Semerkant kadısı Hakim es-Semerkandî İmâm Mâturîdî'nin mezar taşına şu ibareyi yazdırtmıştır:¹⁹

“Burası, her şeyini ilme adayan ve ilmin yayılıp, gelişmesine harcayan,

Bu sebeple, eserleri övülen, ömrünün meyvelerini toplayan zatın kabridir.”

Tahsili Ve İlmî Şahsiyeti

Engin zekâsı ve üstün gayretiyle başarılı bir öğrenci olan Ebû Mansûr el-Mâturîdî, daha öğrenciyken arkadaşları arasında temayüz etmiş ve hocası Ebû Nasr el-İyâzî'nin hayranlığını ve sevgisini kazanmıştır. Nitekim Ebû'l-Muîn en-Nesefî, Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin, herkesin sahip olamadığı bir takım inceliklere ve derinliğe sahip olduğunu; muhatabının görüşlerini susturacak tartışma metotlarını bildiğini, her konuda gönülleri tatmin edecek deliller getirdiğini, Allah'ın yardımıyla, irşadın inceliklerine ve mevhibe-i ilâhiyeye mahzar olduğunu belirtmektedir.²⁰ Yine İmâm Mâturîdî, çoğu kimsenin sahip olmadığı dinî ve dünyevî ilimleri şahsında topladığı için, hocası eş-Şeyh Ebû Nasr el-İyâzî'nin, eş-Şeyh Ebû Mansûr gelmedikçe derse başlamadığını ve onu her görüşünde, ona hayran hayran bakarak “Rabbin, dileğini yaratır ve seçer” diyerek övdüğünü nakletmektedir. Ayrıca o, Mâturîdî'nin yaşadığı dönemin ve daha sonraki dönemlerin, ileri gelen âlimlerince

de takdir edildiğini belirtmekte ve bu konuda şu ifadelerle yer vermektedir: “Mâturîdî, önde gelen imamlardan ve dinin doğru anlaşılmasını sağlayan ender kimselerden birisidir. O, Kur'an tefsirinde, zor meseleleri aydınlığa kavuşturmuş, dini, hurafelerden arındırılmış ve haram, helal bütün hükümleri en sağlam biçimde ortaya koymuştur”²¹. Yukarıdaki açıklamalardan Mâturîdî'nin, iyi bir metodolojiye, sağlam bir hafızaya ve iyi bir muhakeme gücüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca onun, nasrlara bağlı kalmakla birlikte, aklı kullanmaya büyük önem verdiği görülmektedir. Konuları ele alırken değişik görüşlere yer vermesi ve onları eleştiriye tabi tutması da, İmâm Mâturîdî'nin dönemin farklı mezhep ve anlayışlarını çok iyi bilen bir araştırmacı olduğunu göstermektedir. Yine, *Tevlât* adlı eserinde hemen her konuyu açıklarken ilgili diğer ayetlere de yer vermesi, onun büyük ihtimalle Kur'an hafızı olduğuna ve meselelere bütüncül baktığına işaret etmektedir.

İmâm Mâturîdî, Semerkant'da “Dâru'l-Cüzcâniyye” isimli Hanifelere ait bir merkezde eğitim görmüştür. Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin eserleri incelendiğinde, onun, sadece hocalarından ve eserlerinden istifade emekle yetinmeyip, dönemindeki diğer din ve mezheplere ait kaynakları da incelediği ve zaman zaman eserlerinde onlara atıfta bulunduğu görülecektir. İncelediği ve atıfta bulunduğu eserler arasında Aristo'nun *Mantık*²² adlı eserinin de olması ve konuları sistematik bir şekilde işlemesi Mâturîdî'nin mantık ilmine ve felsefi birikime de sahip olduğunu göstermektedir. Bütün bunlardan İmâm Mâturîdî'nin, iyi bir metodolojiye, sağlam bir hafızaya ve iyi bir muhakeme gücüne sahip olduğu, bütün ilimleri iyi bildiği ve bildikleriyle amel ederek örnek bir âlim olduğu anlaşılmaktadır.

Menkıbevi Şahsiyeti

Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin menkıbelerini anlatan birkaç rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerden birisi Ebû Hafs en-Nesefî'nin *Kitâbu'l-Kand fî-Târîhi Semerkand* adlı eserinin bir yazma nüshasında şöyle geçmektedir:

“Şeyh Ebû'l-Mansûr el-Mâturîdî kelâm ilmini, Şeyh Ebû'l-Kâsım Hakîm-i Semerkandî de hikmet ilmini Gâziler Ribat'ında okuttular. Mezheplerle ilgili ilmî bir tartışmada Şiiler bunların ikisiyle tartıştılar ve galip geldiler. Bu tartışmadan sonra İmâm Mâturîdî, ders okuttuğu Gaziler Ribat'ında Hızır (a.s.)'ı gördü ve ondan hayır dua istedi. (Hızır a.s. Mâturîdî'nin bu isteğini kabul ederek, ona hayır duada bulundu).

Hızır (a.s.)'in duasından sonra Allahu Teâlâ, İmâm Mâturîdî'ye hikmet ilmini verdi. Bundan sonra yapılan ilk münazarada İmâm Mâturîdî, Şîileri yendi. Böylece Ehli Sünnet ve'l-Cemaat mezhebi kuvvetlendi."²³

Hocaları

Ebû Mansûr el-Mâturîdî, İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinin öğrencisidir. Kaynaklarda İmâm Mâturîdî'nin hocalarıyla ilgili beş çeşit hoca silsilesi bulunmaktadır.

Tespitlerimize göre ise Ebû Mansûr el-Mâturîdî, en az beş hocadan ders almıştır. Bu âlimlerin tamamı imam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin öğrencileri Muhammed eş-Şeybânî, Ebû Yusuf, Ebû Mukâtil es-Semerkindî ve Ebû Mutî el-Belhî'den ders almışlardır. Diğer bir ifadeyle İmâm Mâturîdî, Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinin öğrencilerinden okumuştur. İmâm Mâturîdî'nin bizzat ders gördüğü hocaları şunlardır:²⁴

1. Ebû Bekr Ahmed b. İshak b. Salih el-Cüzcânî,
2. Ebû Nasr Ahmed b. el-Abbas el-İyâzî,
3. Muhammed b. Mukâtil er-Râzî,
4. Nusayr b. Yahya el-Belhî,
5. Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Recâ el-Cüzcânî'dir.

Öğrencileri

İmâm Mâturîdî, daha önce belirtildiği gibi bütün ömrünü eğitim öğretim faaliyetleriyle geçirmesine rağmen kaynaklarda sadece dört öğrencisinin ismi geçmektedir. Bunlar Ali b. Saîd Ebû'l-Hasan er-Rustuğfenî Ebû'l-Kâsım İshak b. Muhammed b. İsmail el-Hakîm es-Semerkindî Ebû Muhammed Abdulkerim b. Musa b. İsa el-Pezdevî Ebû Ahmed el-İyâzî'dir.²⁵

Metodu

İmâm Mâturîdî, görüşlerini temellendirirken nakille birlikte sık sık akla, nazara, istidlale, içtihadla ve kıyasa başvurarak²⁶ ikna metodunu kullanmıştır. Diğer ibir ifadeyle görüşlerini temellendirmek ve muhalif fikirleri çürütmek için istidlale yarayacak her türlü yöntemi kullanmıştır.²⁷ Onun metodu nass-akıl dengesi üzerine kurulmuş olduğu için yaşadığı dönemden itibaren birçok âlim tarafından benimsenmiştir.²⁸

İmâm Mâturîdî'nin metodunda akıl ve mantığın büyük bir yeri ve değeri vardır. O, kendi görüşlerini açıklarken ve muhalif görüşleri reddederken daha çok iknâ metodunu kullanmaktadır. O, muhataplarını ikna edebilmek için naklin yanı sıra akla ve düşünmeye de büyük önem vermiştir. Bu sebeple o, bir

taftan naklî deliller getirirken, diğer taraftan akıl ve nazar/istidlal yoluyla semantik, sosyolojik ve tarihi delillerle de görüşlerini desteklemiş ve muhalif fikirleri de yine bu metotla çürütmeye çalışmıştır. O böylece, bir taraftan Müslümanlar arasında ortaya çıkan farklı görüşleri, diğer taraftan, diğer din ve düşünce mensuplarınca ileri sürülen âlemin kudemi, yaratıcısı ve benzeri konulardaki görüşleri, aklı ve naklî deliller çerçevesinde ele alarak onlara cevap vermiştir.

Eserleri

Ebû Mansûr el-Mâturîdî, Kalam, Mezhepler, Tefsir, Kur'an, Usûl-ü fıkıh ve Fıkıh alanlarında pek çok eser yazmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla kaynaklarda İmâm Mâturîdî'ye aidiyeti kesin olan on dört eser bulunmaktadır. Ancak bunlardan *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Kitâbü't-Te'vilât*'ı dışındakiler istilalar, göçler vb. sebeplerden dolayı ne yazık ki günümüze kadar gelememiştir. İmâm Mâturîdî'ye aidiyetleri kesin olarak bilinen eserleri şunlardır:

a. Kitâbü't-Tevhîd

Mâturîdî'nin bu eseri ilk devirlerden beri *Kitâbü't-Tevhîd* olarak meşhur olmuş ve hep bu şekilde isimlendirilmiştir. Nitekim Ebû'l-Yûsuf el-Pezdevî ve Ebû'l-Muîn en-Neseî gibi ilk dönem Mâturîdî âlimlerin eserlerinde *Kitâbü't-Tevhîd* ismi kullanılmıştır.²⁹ *Kitâbü't-Tevhîd*, Mâturîdî'nin kelâmî görüşlerini ve mezhep anlayışını geniş olarak anlattığı önemli bir eserdir. Bu kitap Mâturîdî'nin en temel kaynağı olduğu gibi Mutezile başta olmak üzere çeşitli İslam mezhepleri ve bazı dinî akımlar hakkında da önemli bilgiler veren ilk dönem kaynaklardan birisidir.³⁰

Mâturîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd* adlı bu önemli eserinin bilinen tek yazma nüshası Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, nr. Add, 3651'de kayıtlıdır. Eser, söz konusu nüsha esas alınarak, Fethullah Huleyf tarafından uzun bir mukaddime ile birlikte ilk defa Beyrut'ta 1970 yılında neşredilmiştir. Daha sonra 1979'da İstanbul'da, 1982'de tekrar Beyrut'ta ve İskenderiye'de ofset baskıları yapılan *Kitâbü't-Tevhîd*, Ankara'da 2003 yılında Bekir Topaloğlu ve Muhammed Aruçi tarafından yazma nüshası ve ilk baskılarından yararlanılarak yeniden basılmıştır. Eser, ayrıca Bekir Topaloğlu tarafından tercüme edilerek *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi* adıyla Ankara'da 2002 yılında neşredilmiştir.

b. Kitâbü't-Te'vilât

Te'vilâtü Ehli's-Sünnet ve Te'vilâtü'l-Kur'an olarak meşhur olan bu eserin asıl adı, tespitlerimize göre *Kitâbü't-Te'vilât*'tır. Zira Ebû Bekir Muhammed b.

Ahmed Alâüddin es-Semerkandî, söz konusu kitaba yazdığı şerhte, bu eserin ismiyle ilgili şu bilgileri vermektedir: “eş-Şeyh el-imam alemü'l-hüdâ Ebî Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâturîdî (r.a.)'a nispet edilen *Kitâbü't-Te'vilât*, çok yüce ve çok faydalı bir kitaptır. Mâturîdî, tefsir ve tevil ayrımına giderek, tefsiri, Allah'ın murad ettiği mânâyı kesin olarak bilmek; tevilî de, Allah'ın muradının ne olduğu konusunda kesin hüküm vermeksizin muhtemel manalardan birini tercih etmek şeklinde tanımlamış ve bundan dolayı bu kitabını, tefsir olarak değil, *Tevilât* olarak isimlendirmiştir.”³¹

Ebû Mansûr el-Mâturîdî, ayetleri tefsir ederken önce onların lügat anlamı üzerinde durup konuyla ilgili rivayetlere yer vermektedir. Sonra ayetlerle ilgili kendi dönemindeki kanaat ve düşüncelere, çeşitli mezheplerin görüşlerine ve ehl-i te'vil olarak isimlendirdiği âlimlerin çeşitli yorumlarına yer vermektedir. En sonunda ise, ortaya konan iddia ve delilleri analiz ederek, onların kritiğini yapıp, itikâdî ve fikhî değerlendirmelerde bulunmaktadır. Mâturîdî'nin tefsirinde geçen ifadeler arasında uyum ve sadelik vardır. Ayrıca eserde ayetin ayetle tefsirine önem verilmiştir.

Mâturîdî'nin tefsiri ilk önce Fatuma Hıyemmi tarafından 2004 yılında Beyrut'ta 5 cilt olarak basılmıştır. Biz de çalışmamızda bu baskıyı kullandık. İkinci olarak ise Murteza Bedir ve Bekir Topaloğlu tarafından 2005-2010 yılları arasında İstanbul'da 17 cilt halinde basılmıştır.³²

Tevhid Anlayışı

İmâm Mâturîdî'ye göre Allah, bütün insanlığı tevhid inancına davet etmiştir. Fakat bu inancı, sadece bir İslam fırkası bozmadan koruyabilmiş, diğerleri ise birtakım hurafeler katarak bu inancı bozmuşlardır³³.

İmâm Mâturîdî'ye göre, Allah'ın tevhidinde yani eşi ve benzeri olmadığına üç şey delalet etmektedir: Bunlar, nakî ve akli deliller bir de âlemdaki nizam ve intizamdır.³⁴

a. Nakli Deliller: İmâm Mâturîdî, Allah'ın eşi ve benzeri olmadığı konusunda birçok ayeti delil getirmektedir. Bu ayetlerden bazıları şunlardır:

- 1.“Sizin ilahınız, tek bir ilahdır, O'ndan başka ilah yoktur”³⁵.
2. “Allah'tan başka ilah yoktur”³⁶.
3. “Yerde ve gökte birden fazla ilah olsaydı, yer ve gök fesada uğrardı”³⁷.

4. “Eğer Allah'ın insanların bir kısmının kötülüğünü, diğerleriyle savması olmasaydı, elbette yeryüzü altüst olurdu”³⁸.

İmâm Mâturîdî, ayet ve hadislerin yanı sıra tarihi ve sosyal gerçekleri de delil olarak kullanmaktadır. Ona göre, bütün toplumlar tek bir ilaha inanma konusunda ittifak etmiştir.³⁹ Allah'tan başka hiçbir varlığın ilahlık iddiasında bulunarak ilahlığına delalet edecek bir delil ortaya koyduğu duyulmamıştır.⁴⁰ Görüldüğü gibi İmâm Mâturîdî, nasların yanı sıra tarihi ve sosyolojik gerçekleri de delil getirmiştir.

b. Akli Deliller:

Temânu' Delili: Mâturîdî'ye göre kaianat ve onun içinde bulunan her şey mümkün varlıktır. Bu sebeple onların meydana gelmesi için bir yaratıcıya ihtiyaç vardır⁴¹. Ona göre, âlemin yaratıcısı “Bir” ve “Tek” tir. Zira âlemin yaratıcısı birden fazla olmuş olsaydı, âlemin var olabilmesi ancak onların anlaşmasıyla mümkün olurdu. İlahlar arasında bir anlaşmanın olması ise onların aczini ve bilgisizliğini gösterir. Çünkü birden fazla ilah olsaydı, birinin diğerinden habersiz tek başına bir fiili gerçekleştirmeye gücü ya yeter, ya da yetmezdi. Her ikisinin güç yetirmesini iddia etmek, temelde yanlış bir görüştür. Eğer her ikisi de güç yetiremezse, o zaman ikisi de acze düşmüş olurlar. Bu acziyet ise onların ilah olmadıklarını gösterir. Yine her ikisi de güç yetirebilir denilirse, bu durumda, ilahlardan birisi bir şeyin olmasını isterken, diğeri olmamasını isteyebilir. Onlardan birisi, olan bir şeyin varlığını sürdürmek isterken, diğeri, aynı şeyin yok olmasını dileyebilir. Bu durumda ise, onların arasında çekişme ve uyuşmazlık kaçınılmaz olacağı için âlemden düzensizlik söz konusu olurdu. Âlemden böyle bir kargaşanın olmayışı, aksine âlemin muhteşem bir nizam ve intizam içerisinde olması, kâinatın yöneticisinin ve yaratıcısının tek olduğunu göstermektedir⁴². Mâturîdî, bu açıklamayı “Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, ikisinin de düzeni bozulurdu”⁴³ ayetinin ışığında yapmaktadır.⁴⁴ Yine ona göre, Allah ile birlikte başka bir ilah daha bulunsaydı, o da, gücünü ve hâkimiyetini göstermek amacıyla bir takım girişimlerde bulunması gerekirdi. Böyle bir şeyin olmayışı, Allah'ın ulûhiyyette ve rubûbiyyette yegâne olduğunu göstermektedir. Mâturîdî, görüşlerini şu ayetlerle desteklemektedir:⁴⁵

“Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Eğer öyle olmuş olsaydı her ilah, kendi yarattığını sevk ve idare eder ve mutlaka biri diğerine büyüklük taslardı”⁴⁶.

“Yoksa o müşrikler, Allah’a karşı, O’nun yarattığı gibi varlıklar yaratan ortaklar mı buldular?”⁴⁷

İmâm Mâtürîdî, hükümdarlar arasında süregelen siyasi geleneği de Allah’ın birliğine delil göstermektedir. Çünkü hükümdarlar saltanatlarını sürdürebilmek ve sadece kendi hükümlerinin geçerli olmasını sağlamak amacıyla, bütün imkânları kullanarak rakiplerini devre dışı bırakmak isterler. Mâtürîdî’ye göre bu durum da Allah’tan başka bir ilahın bulunmadığına ayrı bir delildir⁴⁸. O bu görüşünü, “Ey Muhammed! De ki: Eğer Allah ile beraber başka ilahlar bulunsaydı, o takdirde onlar, o Arş’in sahibine bir yol ararlardı⁴⁹” ayetine dayandırmaktadır⁵⁰. Onun bu ayeti, hem Allah’ın birliği konusunda, sem’î delil olarak göstermesi, hem de tevhid konusunda bu ayeti yorumlarken hükümdarların ortak kabul etmemesini delil getirmesi son derece ilginçtir.

Nizam Delili: Mâtürîdî’ye göre, kâinattaki bütün olay ve varlıklar belli bir nizam ve intizam içerisinde cereyan etmektedir. Şayet yaratıcı birden fazla olmuş olsaydı, mutlaka mevsimlerin değişmesi, ekinlerin çıkması ve olgunlaşması, yerin ve göğün şekli, güneş sistemindeki hareketler, yaratıkların beslenmelerine ve canlıların yaşamını sağlayan sisteme ait düzenler bozulurdu. Bununla birlikte, insanların farklı dillerde, renklerde ve biyolojik yapılarda yaratılmış olması, yeryüzündeki nebatın kuruduktan sonra her sene tekrar yeniden yaratılması, müdebbir, her şeyi bilen her şeye gücü yeten bir zatın (Allah’ın) işi olduğuna işaret etmektedir. Allah’ın yarattığı her şey, O’nun vahdaniyetine şahadet etmektedir⁵¹. O halde kâinattaki bütün varlıkların ve olayların, düzenli bir sistem içerisinde meydana gelmesi ve ahenkle devam etmesi, açıkça Allah’ın birliğine delalet etmektedir.⁵²

Mâtürîdî’ye göre evren ve içerisindeki bütün varlıklar farklı yapılarda ve zıt konumlarda yaratılmıştır.⁵³ Kâinattaki hiçbir şey, sadece zararlı veya sadece faydalı olacak şekilde tek amaçlı yaratılmamış; aynı zamanda birbirine zıt karakterde (mesela artı eksi kutbunun olması gibi) yaratılmıştır. Buna rağmen, her nesne, zararlı ve yararlı özellikleriyle bir arada, bir cisimde toplanmıştır⁵⁴. Her cismin yapısında bu şekilde zıt karakterli özellikler bulunmaktadır. Şayet cisimler bu özellikleriyle baş başa bırakılmış olsaydı, içerisinde bulunan zıtlık özelliğinden (mesela, ters kutuplardan) dolayı birbirini iterek cismin parçalanmasına sebep olur, bu da, tabiatın düzenini bozardı. Hâlbuki tabiatdaki her varlık, hem kendi içinde hem de birbirleri arasında muhteşem bir uyum içerisinde

bulunmaktadır. Tabiatın yapısında bulunan bütün bu özellikler, cisimleri uzlaştırıp yöneten ve yaratan Allah’ın varlığının ve birliğinin apaçık birer delilidir.⁵⁵ Hatta her nesnede fayda ve zarar gibi birbirine tamamen zıt olan bu iki özelliğin, bir arada yaratılması ve onların ahenklerini korumaları, *Allah’ın tevhid ve azametinin en büyük (akli) delilidir*.⁵⁶ Bu ifade, İmâm Mâtürîdî’nin akla ne kadar büyük önem verdiğini açıkça göstermektedir.

İmâm Mâtürîdî’ye göre, yerde ve gökte bulunan bütün varlıklar birbirlerinden uzak olmalarına ve oluşumunu sağlayan unsurların başka yerlerden yetişmesine rağmen, menfaatleri gereği karşılıklı ilişki içerisinde yaratılıp düzenlenmiştir. Mesela yeryüzünde yetişen her türlü bitki, gökte bulunan yağmur ve güneş gibi varlıkların sayesinde meydana gelir. Bu durum/kanunun diğer bütün varlıklar için de geçerlidir. Eğer bütün bu kanunlar birden fazla yaratıcının eseri olmuş olsaydı, varlıklar arasında böylesine muazzam bir düzenin olması imkânsız olurdu. Bu da göstermektedir ki, bunların hepsinin yaratıcı ve yöneticisi birdir. Mâtürîdî bu görüşünü, “Rahman olan Allah’ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin”⁵⁷ ayetiyle desteklemektedir.⁵⁸

Mâtürîdî’ye göre “Tabiatta gözlenebilen her şeyde mutlaka akıllara hayret verici bir hikmet ve yaratıcısına sanatkârane bir işaret bulunmaktadır.”⁵⁹ Bu bakımdan düşünen insan, evrendeki nizam ve intizamı fark edip, akıyla bu ahengi sağlayan yüce bir varlığın olması gerektiğini anlar ve O’nun varlığını ve birliğini tasdik eder. O halde insan âlemdeki nizam ve intizama, aralarındaki eşsiz ahenge bakıp düşünürse, Yüce Yaratıcının varlığına ve birliğine mutlaka inanır.⁶⁰ Bu sebeple Mâtürîdî, kendisine tebliğ ulaşmayan kişinin de âlemdeki nizam ve intizama bakıp Yüce bir Yaratıcıya inanmasını gerekli görür.

İman Anlayışı

a. İmanın Tarifi

Ebü Mansûr el-Mâtürîdî’ye göre iman, Allah’ın varlığına ve birliğine, Muhammed (a.s.)’in O’nun kulu ve rasûlü olduğuna ve rasûlünün Allah’tan getirdiği her şeye inanıp, kalp ile tasdik etmektir.⁶¹ Mâtürîdî, bir kimsenin iman edip etmemesinin insanın hür iradesine bağlı olduğunu belirtmektedir.

b. Mukallidin İmanı

İmâm Mâtürîdî’nin yukarıdaki açıklamalarına ve onun daha önce geçen iman, kalbin tasdikinden ibaret olduğu hakkındaki görüşünden dolayı bir kimseyi

taklid ederek inanan kişi de mümindir. Çünkü İmâm Mâturîdî'ye göre bir kimse dine şu üç sebepten dolayı inanır:⁶²

1. Kendisinden daha akıllı, bilgili ve ileri görüşlü olan bir kimseyi, bu üstünlüklerinden dolayı taklid ederek inanır.
11. Kendine göre hak görünen şeyde şüphe ettiğinden dolayı – şüphelerini gidermek için- bir dine inanır.⁶³
111. Kendisine Hak/gerçek apaçık görüldüğünden dolayı inanır.

Ancak mukallid mümin, imanın güzelliğini ve hakikatini kısa zamanda öğrenmeye çalışmalıdır.⁶⁴Zira taklid ederek inanan kişi, imanın hakikatini ve güzelliklerini bilemediği için her an imanını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bundan dolayı taklidi imanın, son nefese kadar muhafaza edilmesi çok zordur. Bu yüzden mukallidin imanı, insana pek fayda vermez. Onun için mukallid olarak inanan kişi, bir an önce hakikî imana kavuşmaya çalışmalıdır. Aslında mukallid olsun olmasın her müminin, aklını kullanarak ve tefekkür ederek Allah'a bilinçli bir şekilde inanması ve imanun gereğini yerine getirerek kâmil bir mümin olması gerekmektedir.⁶⁵O halde mukallidin imanı geçerlidir. Fakat dünya ve ahiret saadeti için yeterli değildir. Aynı zamanda her an yok olma riski taşımaktadır.

c. İman-Amel İlişkisi

İmâm Mâturîdî, imanı kalbin tasdiki olarak gördüğünden amelleri imandan bir cüz kabul etmemektedir. Ancak imanı asıl, amelleri ise imanun gereği/kemâli olarak görmektedir.⁶⁶

d. Büyük Günah Meselesi

İmâm Mâturîdî, imanı tasdikten ibaret görüp amelden tamamen ayırmasından dolayı, şirk müstesna, diğer büyük günahları işlemenin, imandan çıkmaya sebep olmayacağını savunur. Ona göre, iman ettiği halde, Allah'a ortak koşmanın dışında günah işleyeninin durumu Allah'a kalmıştır. O, günahkâr kimseyi dilerse affeder, dilerse cezalandırır. Çünkü Allah, bu fiilleri işleyenleri, kınamasına, tehdit ederek uyarmasına rağmen, onları mümin olarak isimlendirmektedir. Nitekim Cenabu Allah bir ayette, "İman edenlerin Allah'ı zikretmelerinin ve Kur'an'ı anlamalarının zamanı hâlâ gelmedi mi?"⁶⁷diyerek azîz ve celîl olan Allah, hatalı davranışlarından dolayı müminleri kınamakla birlikte onları mümin kabul etmiştir.⁶⁸Diğer bir ayette ise, "Ey iman edenler! Yapmadığınız

şeyi niçin yaptığınızı söylersiniz. Yapmadığınız şeyi yaptık demeniz, Allah katında büyük gazaba sebep olur"⁶⁹buyurmaktadır.

Allahu Teâlâ bu ayette, yapmadığı bir şeyi yapmış gibi göstererek yalan söyleyen kimseyi, "yapmadığınız şeyi niçin yaptığınızı söylersiniz" demekle, günah olarak vasıfladığı yalan söylemeyi, kınamış ve "yapmadığınız şeyi yaptık demeniz, Allah katında büyük azaba sebep olur" diyerek tehdit etmiştir. Fakat bununla birlikte, ayetin başında "Ey iman edenler" diye hitapta bulunulması, büyük günah işleyenin mümin olduğuna delildir.⁷⁰ Yine Allah'ın başka bir ayette, "Ey müminler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kıldır"⁷¹ buyurup, adam öldürmek gibi büyük günah işleyenlere "Ey müminler" diye hitap etmiş olması ve onlardan müminlik ismini kaldırmamış olması da, büyük günah işleyenin imandan çıkmadığını gösteren başka bir delildir.⁷²

f. İmanda Artma ve Eksilme

İmâm Mâturîdî'ye göre iman, amellerin yerine getirilmesiyle artmaz, terk edilmesiyle azalmaz.⁷³Zira iman, Allah'ın varlığına ve birliğine, Muhammed (a.s.)'in O'nun kulu ve rasûlü olduğuna ve rasûlünün Allah'tan getirdiği her şeye inanıp, kalp ile tasdik etmektir. Bu bakımdan imanun kendisinde her hangi bir artma ve eksilme söz konusu olamaz. Fakat imanun vafında/keyfiyetinde/ kalitesinde artma ve eksilme olabilir. Diğer bir ifadeyle bir mümin, kaliteli/kâmil bir imana sahip olabildiği gibi kalitesiz / kuru bir imana da sahip olabilir.

İmâm Mâturîdî'ye göre imanun keyfiyetindeki ziyadelik/artış, iman üzere kalmada sebat edip daim olmak, teceddüt/yenilenme ve kuvvetlenmek gibi çeşitli anlamlara gelmektedir.⁷⁴

1. İmandaki artış, toptan/icmâlen inanılan şeylere, ayrıntılı bir şekilde inanmaktır. İman esaslarına toptan inanan, Allah'ın ayetlerini okuyup öğrendikçe imanı "bit-tefsîr" güzelleşip, olgunlaşır. Mesela A'râf suresinin 54. ayetinde geçen "lehü'l-halk ve'l-emr" deki *el-emr* kelimesinin manasını anlayan kişinin Allah'ın kudret ve azametini daha iyi anlar ve O'na olan güveni artar. Böylece imanı kuvvetlenir.⁷⁵

2. İmandaki artış, iman şuurunun yenilenmesi/teceddüdü ve sürekli hale getirilmesiyle, daima iman üzere bulunarak sebat etmek demektir. Allah'ı inkâra sevkedecek her şeyden, daima uzak durarak ve iman halini yenileyerek/ tazeleyerek sürekli hale getirmek demektir.⁷⁶Diğer bir ifadeyle var olan imanı, her an

yenileyerek korumak demektir. Mâturîdî, imandaki artışı, namaz kılan müminin her namazında “Allah’ım bize hidayet ver” demesine benzetmektedir. Ona göre bir müminin “Allah’ım bize hidayet ver” demesi, Allah’ım bizi sırat-ı müstekîm yolunda daim eyle, ayağımızı kaydırma anlamına gelmektedir. O halde imanın artması, hidayette olan kimsenin hidayet istemesi gibi bir şeydir.⁷⁷

3. İmandaki artış, Allah’ın varlığının ve birliğinin delillerine bakarak, Allah’ın âlemdeki her şeyi yerli yerince yaratmasına vakıf oldukça, kişinin daha önce sahip olduğu imanının kökleşip güçlenmesi ve kesinleşmesi demektir. Mâturîdî’ye göre, Allah’ın ayetleri sadece Kur’an ayetleri olmayıp aynı zamanda O’nun varlığına ve birliğine delalet eden her şeydir. Bu bakımdan ona göre, bir kimse âlemdeki nizam ve intizama bakıp onlardaki ahengi ve ihtişamı gördükçe, Allah’ın kudret ve azametini daha iyi anlar ve böylece O’na olan güveni artar ve imanı kökleşip kuvvetlenir.⁷⁸

İmâm Mâturîdî imandaki artışı, aynı şeye bakan iki kişinin bakışına ve yenilenmeye de benzetmektedir.⁷⁹ Ona göre, bu artış, iki kişiden birinin bir müddet başka bir tarafa yönelmesi halinde, devamlı surette aynı şeye bakan kimsenin bakışının, diğerinin bakışından fazla olmasına benzemektedir. Bu bakımdan imandaki artış, iman üzere sebat ve devam etmek anlamına gelir. O halde insanın her an hidayet karşısı davranışta bulunmaktan endişe edip, korkması ve imanda sebat etmesi gerekir. Bu durum, insanın daima hidayet üzere olmasını sağlar. Böylece o kişinin hidayeti yenilenerek, tazelenerek sürekli hale gelir. Nitekim “Ey iman edenler! Allah’a iman ediniz ...”⁸⁰ ayeti buna işaret etmektedir.⁸¹

İmâm Mâturîdî’nin ifadelerinden anlaşıldığına göre imanın gerçekleşmesi için iman esaslarının tamamına inanmak gerekir. Bu esasların bir kısmına inanıp bir kısmına inanmamakla iman edilmiş olmaz. O halde bir kişide iman ya vardır ya da yoktur. Diğer bir ifadeyle yarım imanlı olunmaz. Bu nedenle, imanın kendisinde kesinlikle artma ve eksilme söz konusu olamaz. Artma ve eksilme ancak imanın kalitesinde olabilir.

İmâm Mâturîdî’nin imanda artma ve eksilme olacağı, fakat imanın kalitesinde artma ve eksilme olacağıyla ilgili anlayışı, H2 O’dan oluşan suya ve kalitesine benzetilebilir. Yani iki hidrojen atomuyla bir oksijen atomunun bir araya gelmesiyle su meydana gelir. Yoksa sadece bir oksijen veya sadece bir hidrojenin birleşmesiyle; ya da sadece hidrojenle veya sadece

oksijenle su meydana gelmez. İmanın gerçekleşmesi de iman esaslarının tamamına inanmakla olur. Yoksa olmaz. Ayrıca iki hidrojen ve bir oksijenden meydana gelen su, berrak, koku ve tat gibi bulunması gereken özelliklerini taşıyınca kaliteli su olur. Yoksa kalitesiz su olur. Suyun bazı vasıfları yeteri kadar bulunmasa da ona su denilir. Bu bakımdan imandaki artış, suyun kalitesinin artmasına benzetilebilir.

g. İmanda İstisna

İmâm Mâturîdî, “İnşallah müminim” diyerek imanda istisna yapılmasını, imana şüphe sokacağı gerekçesiyle doğru bulmamakta; “Ben gerçekten müminim” veya “Ben müminim” şeklinde ifade edilmesini savunarak bu konuda bir takım akli ve nakli deliller getirmektedir.⁸² Ona göre istisna, halk arasında kesin olarak bilinen konularda değil, şüphe ve zan ifade eden hususlarda kullanılır. Zira kesin olarak bilinen bir hususu, “inşallah” diyerek istisna yapan bir kimse, muhataplarının tepkisini alır ve onun bu tutumu hoş karşılanmaz.⁸³ Öte yandan Allah, “... sonra da imanda asla şüpheye düşmeyenler”⁸⁴ ayetiyle insanları uyarak ve açıkça “Biz Allah’a inandık deyiniz”⁸⁵ beyanıyla, iman konusunda şüphe ve tereddüde düşülmemesini, imanın kesin bir şekilde ifade edilmesini istemektedir.⁸⁶ O halde iman konusunda istisna yapılması doğru değildir.⁸⁷ Ona göre mümin hiçbir kuşkuya kapılmadan göğsünü gere gere “Ben müminim” veya “Ben gerçekten müminim” demelidir.

İmamet / Siyaset Anlayışı

İmâm Mâturîdî’ye göre, imâmet (devlet başkanlığı) meselesi, itikâdî bir konu olmayıp, akli bir konudur. Zira insanların birlikte huzur ve barış içerisinde yaşayabilmeleri için hukukî ve toplumsal bir düzenlemenin olması şarttır. Bu sebeple siyasi ve toplumsal bir düzenin kurulması ve bunun bir başkan tarafından yönetilmesi gerekir.⁸⁸ Aklın yanı sıra siyasi gelenek ve tarihî gerçekler de bir yöneticinin olmasını gerekli kılmaktadır.⁸⁹

İmâm Mâturîdî, toplum düzenini sağlayacak bir imamı gerekli görmeye birlikte, imamın kim olacağı, nasıl seçileceği ve hangi özellikleri taşıyacağı konusunda Kur’an’da açık bir hükmün bulunmadığını savunur. Ona göre imâmet konusunda her mezhebin farklı görüşler ileri sürmesi de, Kur’an’da bu konuyla ilgili açık bir ifadenin olmayışından kaynaklanıyor.

Mâturîdî’ye göre imanda bulunması gereken en önemli özelliğin adaletle hükmetmek olduğu söylenebilir. Nitekim o, “insanlar arasında hükmettiğiniz

zaman adaletle hükmedin⁹⁰ ayetinin açıklamasında, Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) kanalıyla Hz. peygamberin şöyle dediğini nakleder: “Kıyamet gününde insanların en sevimlisi ve bana en yakın olanı âdil imamdır, insanların en kötüsü ve azabı en şiddetli olan ise câir/zalim sultandır.”⁹¹Yine o, “biz seni yeryüzünde halife kıldık”⁹² ayetinin, Hz. Âdem ve bütün âdemoğullarına şamil olduğunu belirtip, insanların, özellikle de peygamberlerin, hükümdarların ve diğer yöneticilerin, yeryüzünde Allah’ın halifesi/temsilcisi olduğunu savunur.⁹³ Bundan dolayı, yöneticilerin insanlar arasında hükmederken hak ve adaletle riayet etmelerini gerekli görür.⁹⁴

Ebû Mansûr el-Mâturîdî’ye göre imâmet konusunda dini açıdan gözetilmesi gereken şey ise, takvâ⁹⁵ sahibi olmaktır. Zira takvâ, idarî görevin adaletli bir şekilde yerine getirilmesine yardım eder.⁹⁶

Mâturîdî’ye göre imam/devlet başkanı, seçimle iş başına gelmelidir.⁹⁷ Ona göre imamların Kureyş’ten seçilmesinin dîni bir yönü olmakla birlikte, aynı zamanda idârî ve siyâsî bir yönü de vardır. Çünkü Allah, Kureyşlilerin rahat yaşaması için Mekke’yi güvenli ve değerli bir hale getirmiş, Kur’an’ı Kureyş lehçesiyle indirmiş ve son peygamber Hz. Muhammed’i aynı kabileden seçmek suretiyle, Kureyşlilere bir takım nimetler vermiştir. Bütün bunlar Kureyş kabilesinin o dönemde saygın bir konuma sahip olduğunu gösterir. Ayrıca onlar, uzun süre Kâbe’nin yetkilisi olmuşlar ve bu görevi saygın bir şekilde yürütmüşlerdir.⁹⁸

İmâm Mâturîdî’ye göre, halife/imam/devlet başkanı masum değildir; o da hata yapabilir. Bu nedenle devlet başkanı uzman danışmanlarla çalışmalı ve onlarla iştîşare edip, onların uyarılarını dikkate almalıdır. Gerektiğinde danışmanlar, başkanı uyarmalıdır; eğer onlar görevlerini yapmazlarsa, başkanın yaptığı bütün haksızlığa ortak olurlar.⁹⁹

İmâm Mâturîdî, sultanın devlet işlerini yürütürken yaptığı yanlışların ehil kişiler tarafından usulüne göre düzeltilmeye çalışılmasını önermektedir. Ancak bunun rastgele yerlerde ve rast gele kişiler tarafından yapılarak devletin ve devlet başkanının itibar kaybetmesini doğru bulmamaktadır. O, mevcut devlet başkanına ve devlete zeval gelmemesine büyük önem vermektedir.

Mâturîdî’nin anlayışına göre, devlet başkanlığı, devletin ve vatandaşların güvenliği ve huzuru için oldukça önemli bir yere sahiptir. Siyasi ve toplumsal

bir düzeninin kurulması ve bunun bir başkan tarafından yönetilmesi gerekir.¹⁰⁰

İmâmet konusunda açık bir nass bulunmaması ve Hz. peygamberin de açık ve net olarak herhangi bir kimseyi imam olarak tayin etmemesi, bu konunun inanç esasları dışında bir mesele olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Allah’ın Kur’an’da, insanları yeryüzünde kendisinin halifesi olarak yarattığı da bir gerçektir. Bu yüzden Allah, insanları tevhide davet etmekte ve insanların hak ve adaletle hükmetmelerini istemektedir. O halde imamet, insanların ve toplumun problemlerini en iyi bilen ve onları en güzel şekilde çözmeye muktedir olan kimseye verilmelidir.

İmâm Mâturîdî, dîni konularda, peygamberleri ve onun varisleri olan âlimleri; idârî ve siyâsî konularda ise hükümdarları ve valilerini yetkili görmektedir. Buradan hareketle, peygamberliğin ve dîni tebliğ etmenin, Allah tarafından verilmiş ilahî bir görev olduğu; devlet başkanlığının ise, siyâsî ve ictimâî bir görev olduğu söylenebilir.

İmâm Mâturîdî, yaşadığı dönemde zulüm ve haksızlık yapan hükümdarları eleştirip uyarmasına rağmen imama/devlet başkanına itaati gerekli görmüştür. Diğer bir ifadeyle o, imama itaati gerekli görmekle birlikte, yanlış uygulamalarda bulunan imamın ikaz edilmesini savunmuştur. Bununla birlikte o, halkın isyana kalkışmasını doğru bulmamıştır. Ortaya çıkan haksızlık ve yanlışlıkların yapıcı tenkitlerle düzeltilmesini tercih ve tavsiye etmiştir.

Hanefî Bir Fakih

Mâturîdînin îtikâdî alanda olduğu gibi fıkıh ve fıkıh usulü sahasında da Ebû Hanîfe’nin metodunu benimsediğini ve geliştirdiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte îtikâdî alanda Mâturîdiyye mezhebinin kurucusu kabul edilen Mâturîdî’nin, fıkıh sahasında bağımsız hareket etmeyip faaliyetlerini Hanefî mezhebi içerisinde sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bu sebeple Mâturîdî, Hanefî mezhebinin kurumsallaşmasına katkıda bulunan Hanefî bir fakih olarak kabul edilmektedir.¹⁰¹

Büyük Bir Müfessir

Ebû Mansûr el-Mâturîdî, aslında büyük bir fakih ve mütekellim olduğu gibi büyük bir müfessirdir. Fakat onun pek çok yönü gibi bu yönü de iyi bilinmemektedir. İlk dirâyet tefsiri kabul edilen *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünnet* adlı tefsirin ona ait olduğunda şüphe bulunmamaktadır.¹⁰²

Mâturîdî, tefsirinde Kur'an ayetlerini, Kur'an ve Sünnet'e uygun bir şekilde tefsir ederek Ehl-i Sünnet itikadını sağlam bir zemine oturtan ilk müfessirdir¹⁰³. Zira ondan sonra, İmam Gazâlî (505/111), Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî (538/1143), Fahreddin er-Râzî (606/1209), Celeleddin es-Suyûtî (911/1505) ve Mahmud el-Âlûsî (1270/18549 gibi meşhur müfessirlerin tamamı Mâturîdî'nin metodu üzerine tevîl yapmışlardır Diğer bir ifadeyle Mâturîdî kendisinden sonra gelen dirayet müfessirlerini büyük ölçüde etkilemiş ve onların işini kolaylaştırmıştır.

Sonuç olarak Mâturîdî, Kur'an'ı aklın ve naklin ışığında sistemli bir şekilde yorumlayarak, Kur'an'ın insanlığın problemlerine çözüm getiren ilahi bir kitap olduğunu göstermiş ve bu yolda önemli bir çığır açmıştır.

Ehl-i Sünnet'in İmamı

Ebû Mansûr el-Mâturîdî, Hanefî bir fakih ve bir dirayet müfessiri oluşundan daha çok Ehl-i Sünnet'in imamı ve mütekellimi olarak bilinmektedir. Diğer bir ifadeyle Mâturîdî, Ehlü Sünnet ve'l-Cemaat'ın Mâturîdîlik kolunun imamıdır. Zira daha önce belirttiğimiz gibi Mâturîdî, Ebû Hanîfe'nin görüşlerini geliştirip sistemleştirmiştir. Bundan dolayı Mâturîdî, bu mezhebin kurucusu kabul edilmiş ve onun adına nispetle Mâturîdîlik mezhebi ortaya çıkmıştır. Mâturîdî'nin görüşleri Rustuğfenî, İbn Yahya, el-Pezdevî, Ebu'l-Muin en-Nesefî, Ömer en-Nesefî, Alâuddin es-Semerkandî, Nureddin es-Sâbûnî ve İbnü'l-Hümmam gibi çok sayıda âlim tarafından benimsemiş ve yayılmıştır.

Hanefî âlimlerin İmâm Mâturîdî hakkında yazdıkları sitâyîşkâr ifadeleri zaman geçtikçe artarak devam etmiştir. V/XI. asrın ikinci yarısına kadar olan dönemde yaşayan âlimler onu, Semerkant/Maveraünnehir bölgesinin önde gelen Hanefî bir âlim olarak görmüşlerdir. Bu zaman dilimi onun yaşadığı dönemden başlayıp yaklaşık hicri V. Asrın ikinci yarısına kadarki süreyi içine almaktadır. Mâturîdî, V/XI. Asrın ikinci yarısından itibaren el-Pezdevî ve özellikle Ebu'l-Muin en-Nesefî ve onun öğrencileri vasıtasıyla Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın imamı ve mütekellimi olarak benimsenmiş ve tanıtılmaya çalışılmıştır.¹⁰⁴

SONUÇ

İmâm Mâturîdî, İmam Azam Ebû Hanîfe'nin vefatından yaklaşık bir asır sonra Semerkant'ın Mâturîdî köyünde dünyaya gelen büyük bir Türk âlimidir. Engin zekâ ve yüksek anlayışıyla iyi bir tahsil gördükten

sonra Ebû Hanîfe'nin itikâdî görüşlerini geliştirip sistemleştirerek Ehl-i Sünnet'in Mâturîdiyye kolunun teşekkülünü hazırlamıştır.

İmâm Mâturîdî'ye göre Allah katında geçerli din, İslam dinidir. İslam dini Allah'ın koruması altındadır. İslam dini, akılla çelişmez; bilakis onu koruyup destekler. İslam dininde zorlama yoktur. İslam dininin aslı tevhid ve imandır. Bununla birlikte İslam dininde salih amellerin de çok büyük yeri ve önemi bulunmaktadır.

İmâm Mâturîdî'nin imanda istisnayı kabul etmesi, bize göre Horasan ve Mâverâünnehirdeki müslümanların büyük bir İslam medeniyeti kurmalarında önemli rol oynadığı söylenebilir. Zira ameli imandan bir cüz kabul eden Ashâbu'l-Hadis'e göre insanın kendisini mümin kabul etmesi için hatasız, kusursuz olması gerekir. Hâlbuki insanın hatasız ve kusursuz olması imkânsız gibi bir şeydir. Bu durum karşısında Ashâbu'l-Hadis anlayışına göre düşünen bir kişi acaba ben mümin miyim değilmiyim ikilemi içine düşer ve imanını dolayısıyla kendisini güvende göremez. Bunun üzerine "acaba ben mümin miyim değilmiyim" şeklimde karamsarlığa, ümitsizliğe ve güvensizliğe düşer. Bunun üzerine "müminmiyim değilmiyim müminmiyim değilmiyim" şeklinde düşünürken "inşallah müminim" diyerek kendisini teselli etmeye ve moralini yüksek tutmaya çalışır. Fakat bu durumdaki bir kimsenin moralini yüksek tutması gerçekten zordur. Çünkü böyle bir kişinin zihninde mutlaka bir "acaba" olur ve bu durum onu rahatsız ve huzursuz eder. Hâlbuki ilim ve fen alanında bir şey gerçekleştirmek en başta sağlam bir zihne ve düşünceyle mümkündür. İşte Mâturîdî'nin din anlayışında imanda istisnaya düşülmeden göğsünü gere gere "ben müminim" ve "ben gerçekten müminim" şeklindeki ifade kişinin en başta zihninde kafasında bir rahatlama yolu açar. Bu da müminin kendisini iman bakımından huzur ve güven içerisinde görmesini sağlar. Böylece kendisine güvenen ve kafası rahat olan bir insanın her alanda ilerlemesi ve yeni şeyler keşfetmesi daha kolay olur. Bundan dolayı eğer Nizamiye medreselerinde verilen eğitim Hanefî-Mâturîdî çizgide olmuş olsa idi İslam dünyasının kurduğu medeniyetin daha muhteşem olurdu düşüncesindeyiz.

Mâturîdî İslam dünyasında akıl ve mantıkla çelişen pek çok anlayışın bulunduğu bir dönemde, akıl ve vahiy dengesini kurarak, Kelam, Tefsir ve İslam Fıkhı

alanlarında kendine has metoduyla çözümler bulmaya çalışmış ve fikir özgürlüğünün önünü açmıştır. İmâm Mâturîdî, Sünnet ve hidayet ehlinin önderi, Sünnet ve Cemaat'ın bayraktarı, fitne ve bidatin kökünü kazıyan, şeyh imam, kelmacıların imamı ve Müslümanların akâidini tashih eden büyük bir zatır. O, din ve dünya işlerinde her şeyin mümkün olan en iyisinin yapılmasını teşvik ederek büyük bir İslam medeniyetinin kurulmasına da öncülük eden müstesna şahsiyetlerden birisidir.

Araştıran sorgulayan ve her şeyin mümkün olan en iyisinin yapılmasını isteyen; problemlerin aklın ışığında çözülmesini tavsiye eden; kardeşlik ve eşitlik, birlik ve beraberlik, barış ve adalet anlayışı üzerine kurulan iman nazariyesini savunan Mâturîdî görüşlerin günümüzdeki Müslümanların sağlıklı bir din anlayışına kavuşmalarına yardım edeceğini düşünmekteyiz. Ayrıca sağlam bir din anlayışına sahip olan Müslümanların, dünya barışının teminine önemli katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Dipnotlar

- 1 Bu makale, *Büyük Türk Âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik* kitabımızdan hareketle ve onun bazı bölümlerinin özeti olarak hazırlanmıştır.
- 2 Özen, Ş., (2001), *Ebü Mansûr el-Mâturîdî'nin Fıkıhı Usulünü Yeniden İnşası*, İstanbul, (Basılmamış Doçentlik Takdim Tezi), s. 204-207.
- 3 Yazır, M., (1971), *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, I/27, 28; Bilmen, Ö., (1973), *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtü'l-Müfessirin*, İstanbul, 376, 377; Özdeş, T., (2003), *Mâturîdî'nin Tefsir Anlayışı*, İstanbul, s. 21, 53-296.
- 4 Ak, A., (2008), *Büyük Türk Âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, İstanbul, Bayrak Matbaası, s. 163-168.
- 5 İbnü'l-Esir, E., (1965), *el-Kâmil fi't-Tarih*, Mısır, VII/279; Aydınlı, O., (2001), *Fethinden Samanilerin Yıkılışına Kadar Semerkant Tarihi*, MÜSBE, İstanbul, s. 298. (Basılmamış Doktora Tezi).
- 6 Hitti, P., (1995), *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul, III/727.
- 7 Makdisi, M., (1906), *Ahsenü't-Tekâsim fi Ma'rifeti'l-Ekâlim*, Leiden, s. 380.
- 8 Makdisi, M., (1906), s. 380.
- 9 İbn Nedim, E., (trs), *el-Fihrist*, nşr. Rıza Teceddüd, Tahran, s. 402.
- 10 Neseî, Ö., (1898), *Kitâbü'l-Kand fi Tarihi Semerkand*, thk. W. Barthold, Turkestan ve poxu Mongolskago Naşestviya, Petersburg, I. Kısım Metinlerin içinde, s. 50-51.
- 11 Taberi, M., (trs), *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire, X/147; İbnü'l-Esir, E., (1965), VIII/77.
- 12 İbnü'l-Esir, E., (1965), VIII/78, 80.
- 13 İbnü'l-Esir, E., (1965), VIII/78, 80, 133, 134, 208-212, 403,404.
- 14 Ak, A., (2008), s. 31.
- 15 Neseî, E., (1992), *Tabîratu'l-Edille fi Usûli'd-Din*, thk. Claude Salame, Şam, I/26, 27, 98, 146, 162, 197, 202, 240, 258, 420; II/545, 553, 739, 799; Pezdevî, M., (1998), *Ehl-i Sünnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük, İstanbul, s. 2; Semerkandî, A., (trs), *Şerhu Kitâbi't-Te'vilât*, Süleymaniye Ktp. Medine Bölümü, Nu: 179, v.1b; Neseî, Ö., (trs), *el-Kand fi Ulemâi Semerkand*, nşr. Nazr Muhammed Faryâbi, s. 311; Sem'ânî, E., (1988), *el-Ensâb*, nşr. Abdullah Ömer el-Bârudî, Beyrut V/155.
- 16 Sem'ânî, E., (1988), V/155.
- 17 Zebidî, M., (trs), *İthâfû's-Saadeti'l-Muttekin bi Şerhi İhyâ-i Ulûmi'd-Din*, Dâru'l-Fikr, II/5.
- 18 Ak, A., (2008) s. 36.
- 19 Neseî, E., (1992), I/358.
- 20 Neseî, E., (1992), I/359.
- 21 Neseî, E., (1992), I/359.
- 22 Mâturîdî, M., (2003), *Kitâbü't-Tevhîd*, nşr. Topaloğlu B.-Aruçî, M., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 224, 226, 228.
- 23 Neseî, Ö., (1898), s. 50-51.
- 24 Ak, A., (2008), s. 44.
- 25 Ak, A., (2008), s. 47-48.
- 26 Kutlu, S., (2003), "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmâm Mâturîdî", *İmâm Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Ankara, Kitabiyat, s. 34.
- 27 Ak, A., (2008), s. 52 vd.
- 28 Ak, A., (2008), s. 50.
- 29 Neseî, E., (1992), I/359; Pezdevî, Ebü Yüsr Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin, (1994), *Ehl-i Sünnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük, İstanbul, Kayıhan yayınları, s. 3.
- 30 Kutlu, S., (2003), s. 22, 23.
- 31 Semerkandî, A., (trs), v. 1b, 2a.

ULUSLARARASI İMÂM MÂTURİDÎ SEMPOZYUMU

- 32 Mâturîdî, M., (2010), *Te'vilâtü'l-Kur'an*, thk. Bedir, Murteza-Topaloğlu, Bekir, İstanbul, Mizan Yayınları.
- 33 Mâturîdî, M., (2003), s. 184, 185; Mâturîdî, M., (2004), *Te'vilâtü Ehli's-Sünnet*, thk. Fatıma Yusuf el-Hiyemî, Beyrut, Risale Yayınları, II/9-12, IV/395-40, V/117-118, 121-122.
- 34 Mâturîdî, M., (2003), s. 37; Mâturîdî, M., (2004), II/134-137.
- 35 Bakara, 2/163; Mâturîdî, M., (2004), I/114.
- 36 Bakara, 2/255; 3. Âl-i İmran 3; Mâturîdî, M., (2004), I/114.
- 37 Enbiya, 21/22; Mâturîdî, M., (2004), III/323.
- 38 Bakara, 2/251; Mâturîdî, M., (2004), I/211.
- 39 Mâturîdî, M., (2003), s. 37.
- 40 Mâturîdî, M., (2003), s. 38.
- 41 Mâturîdî, M., (2003), s. 26.
- 42 Mâturîdî, M., (2003), s. 38-41.
- 43 Enbiya, 21/22.
- 44 Mâturîdî, M., (2003), s. 39; Mâturîdî, M., (2004), III/323.
- 45 Mâturîdî, M., (2003), s. 39; Mâturîdî, M., (2004), II/624 vd. III/415.
- 46 Müminun, 23/91.
- 47 Ra'd, 13/16.
- 48 Mâturîdî, M., (2003), s. 39.
- 49 İsrâ, 17/42.
- 50 Mâturîdî, M., (2003), s. 39; Mâturîdî, M., (2004), III/158.
- 51 Mâturîdî, M., (2004), II/134-137, 189.
- 52 Mâturîdî, M., (2003), s. 38, 39, 40; Mâturîdî, M., (2004), IV/395-401.
- 53 Mâturîdî, M., (2003), s. 6.
- 54 Mâturîdî, M., (2003), s.38-42, 169; İmâm Mâturîdî'ye göre her türlü acı ve zehirli maddenin içerisinde mutlaka insana faydası dokunacak bir madde vardır. Hatta ona göre acı veya zehirli her nesne, önemli bir hastalığın ilacıdır. Geniş bilgi için bkz. Mâturîdî, M., (2003), s.169, 170.
- 55 Mâturîdî, M., (2003), s.42.
- 56 Mâturîdî, M., (2003), s.169, 170; Mâturîdî "ve tesrif'r-riyah" (rüzgârı estirmek) ayetini şöyle yorumlamaktadır: Rüzgârın esmesiyle hem faydalı şeylerin (mesela elektrik üretimi gibi) hem de zararlı (mesela kasırga ve hortum gibi) şeylerin meydana geldiğini söylemektedir. Bkz. *Te'vilât*, v.26b. Yine o, ateşin yangına sebep olarak zararlı olma özelliğine sahip olduğu gibi yiyecekleri pişirme gibi konularda faydasının bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca su ve diğer bütün varlıklar da zararlı ve faydalı yönleriyle bir arada yaratılmıştır. Bkz.: *Kitâbu't-tevhîd*, 169. Mâturîdî'nin anlattıkları, mîknatista bulunan, artı ve eksi uçların birbirini itmesi gerekirken, bu artı ve eksi uçların birbirini itmeyip uyum içerisinde durmalarını akla getirmektedir. Ayrıca maddenin en küçük parçası olan atomun içerisinde artı yüklü protonla eksi yüklü nötronun bir arada bulunmasına işaret vardır. (Ahmet Ak).
- 57 Mülk, 67/3.
- 58 Mâturîdî, M., (2003), s.40, 41; Mâturîdî, M., (2004), IV/396-398, V/189 vd.
- 59 Mâturîdî, M., (2003), s.280; Topaloğlu, B., (2002), *Kitâbu't-tevhîd Tercümesi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Yayınları, s.30.
- 60 Mâturîdî, M., (2003), s.35 vd; Mâturîdî, M., (2004), II/57, 102, 405, III/38, 256, IV/254, 292, 336.
- 61 Mâturîdî, M., (2003), s. 601, 631; Mâturîdî, M., (2004), I/15, 16, 216, 241, 346, II/361.
- 62 Mâturîdî, M., (2004), III/122.
- 63 Mâturîdî, "Dinde size zorluk yoktur" ayetinin yorumunda Allah'ın ortaya koyduğu güçlü deliller ile şüpheleri ortadan kaldırdığının anlaşılabilirliğini savunmaktadır. Mâturîdî, M., (2004), III/390.
- 64 Mâturîdî, M., (2004), II/376 vd.
- 65 Mâturîdî, M., (2004), I/288, 294, II/198.
- 66 Mâturîdî, M., (2003), s. 535.
- 67 Hadid, 56/16.
- 68 Mâturîdî, M., (2004), V/46; Mâturîdî, M., (2003), s. 610.
- 69 Saf, 61/2-3.
- 70 Mâturîdî, M., (2004), V/117 vd.
- 71 Bakara, 2/177.
- 72 Mâturîdî, M., (2004), I/122.
- 73 Mâturîdî, M., (2004), I/332, II/ 331, 332, III/457, 458, IV/108.
- 74 Mâturîdî, M., (2004), II/457, 458.
- 75 Mâturîdî, M., (2004), I/331, 332.
- 76 Mâturîdî, M., (2004), I/332.
- 77 Mâturîdî, M., (2004), I/9, 10, 514.

- 78 Mâturidî, M., (2004), I/331.
- 79 Mâturidî, M., (2004), I/9, 10, 24 vd.
- 80 Nisa, 4/136.
- 81 Mâturidî, M., (2004), I/514.
- 82 Mâturidî, M., (2003), s. 624; Mâturidî, M., (2004), I/346.
- 83 Mâturidî, M., (2003), s. 624.
- 84 Hucurat, 49/15; Mâturidî, M., (2004), IV/550, 551.
- 85 Bakara, 2/136.
- 86 Mâturidî, M., (2004), I/98; Mâturidî, M., (2003), s. 624.
- 87 Mâturidî, M., (2004), III/222.
- 88 Mâturidî, M., (2003), s. 285.
- 89 Mâturidî, M., (2004), I/441-446; II/403.
- 90 Nisa, 4758.
- 91 Mâturidî, M., (2004), I/441.
- 92 Sa'd, 38/26.
- 93 Mâturidî, M., (2004), IV/267.
- 94 Mâturidî, M., (2004), I/33, 34, 441, II/21, 312, III/113, 114, IV/267.
- 95 İmâm Mâturidî'ye göre takvâ: "Hak ve adalete riayet edip kötülükten ve haksızlıktan sakınmaktır." Mâturidî, M., (2004), IV/549.
- 96 Mâturidî, M., (2004), IV/548.
- 97 Mâturidî, M., (2004), III/120, 176.
- 98 Mâturidî, M., (2004), V/522, I/89, 90.
- 99 Mâturidî, M., (2004), III/615.
- 100 Mâturidî, M., (2003), s. 285.
- 101 Ak, A., (2008), s. 158-163.
- 102 Ak, A., (2008), s. 163-168.
- 103 Ecer, A., (1978), *Türk Bilgini Mâturidî*, Ankara, s. 46, 98-110.
- 104 Ak, A., (2008), s. 168-172.

Kaynaklar

- Ak, Ahmet, (2008), *Büyük Türk Âlimi Mâturidî ve Maturidilik*, İstanbul, Bayrak Matbaası.
- Ak, Ahmet, (2009), *Selçuklular Döneminde Mâturidilik*, Ankara, Yayınevi.
- Aydın, Osman, (2001), *Fethinden Samanilerin Yıkılışına Kadar Semerkant Tarihi*, MÜSBE, İstanbul, (Basılmamış Doktora Tezi).
- Semerkandî, Alâuddin Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, (trs), *Şerhu Te'vilâti'l-Kur'an*, Süleymaniye Ktp, Medine Bölümü, Nu: 179.
- Barthold, Vasilij Vilidimiroviç (1990), *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara.
- _____, (1898), *Turkestan v epoxu Mongolskogo Naşestviya*, Petersburg.
- Beyâzî, Kemaluddin Ahmed b. Hasan, (1949), *İşârâtü'l-Merâm an İbârâti'l-İmâm*, thk. Yusuf Abdürrezzak, Kahire.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, (1973), *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirin*, İstanbul.
- Ecer, Vehbi, (1978), *Türk Din Bilgini Mâturidî*, Ankara.
- Fıglalı, Ethem Ruhi, (2004), *Çağımızda İtikâdi İslam Mezhepleri*, İzmir.
- Hitti, Philip K, (1995), *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul.
- Huleyf, Fethullah, (1970), *Kitâbü't-Tevhid Mukaddimesi*, Beyrut.
- İbn Nedim, Muhammed b. İshak, (trs), *el-Fihrist*, nşr. Rıza Teceddüd, Tahran.
- İbnü'l-Esir, Ebû Hasan Ali b. Muhammed Abdülkerim, (1965), *el-Kâmil fi't-Tarih*, Mısır.
- Kutlu, Sönmez, (2003), "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmâm Mâturidî", *İmâm Mâturidî ve Maturidilik*, Ankara, Kitabiyat.
- Mâturidî, Muhammed Ebû Mansur, (2004), *Te'vilâtü Ehli's-Sümmet*, thk. Fatıma Yusuf el-Hiyemî, Beyrut, Risale Yayınları.
- Mâturidî, Muhammed Ebû Mansur, (2003), *Kitâbü't-Tevhid*, nşr. Topaloğlu Bekir, - Aruçi, Muhammed, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Nesefi, Ömer, (1973), *Akâid Risalesi*, (*Şerhu'l-Akaid*'in sonunda basılmıştır), İstanbul, Bahar Matbaası.
- Makdisi, Şemseddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Beşşâri, (1906), *Ahsenü't-Tekasim fi Marifeti'l-Ekâlim*, thk. J. Geoje, Leiden.
- Nesefi, Ebû Hafs Necmüddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed, (1991), *el-Kand fi Ulemâi Semerkand*, nşr., Nazr Muhammed Faryâbi, Mektebetü'l-Kevser.
- _____, *Kitâbü'l-Kand fi Tarihi Semerkand*, thk. W. Barthold, Turkestan V epoxu Mongolskago Naşestviya, Petersburg 1898, I. Kısım Metinlerin içinde, s. 50-51.

ULUSLARARASI İMÂM MÂTURİDÎ SEMPOZYUMU

- Nesefî, Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed(1992), *Tabşıratu'l-Edille fi Usûli'd-Dîn alâ Tarikati'l-İmâm Ebî Mansûr el-Mâturîdî*, thk. Claude Selame, Şam.
- Özdeş, Talip, (2003), *Mâturîdî'in Tefsir Anlayışı*, İstanbul.
- Sem'ânî, Ebû 'Sad Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr et-Temimi 8562/1166), *el-Ensâb*, nşr. Abdullah Ömer el-Bârudî, Beyrut 1988.
- Kutlu, Sönmez, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmâm Mâturîdî", *İmâm Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Ankara 2003, ss.17-55.
- Pezdevî, Ebû Yûsr Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin, (1994), *Ehl-i Sünnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük, İstanbul, Kayıhan yayınları.
- Özdeş, Talip, (2003), *Mâturîdî'nin Tefsir Anlayışı*, İstanbul.
- Özen, Şükrü, (2001), *Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin Fıkıhî Usulünü Yeniden İnşası*, İstanbul, (Basılmamış Doçentlik Takdim Tezi).
- Semerkandî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, (trs), *Şerhu Te'vilâti'l-Kur'an*, Süleymaniye Ktp, Medine Bölümü, Nu: 179.
- Topaloğlu, Bekir, (2002), *Kitabü't-Tevhid Tercümesi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Yayınları, s.228.
- Yazır, Elmalılı, M. Hamdi, (1971), *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul.
- Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ b. Muhammed el-Hüseyinî, *İthâfü's-Saadeti'l-Muttekin bi Şerhi İhyâ-i Ulûmi'd- Din, Dâru'l-Fikr trz.*